

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
TZIGARA- SAMURCAȘ, AL.
MEMORII (1872-1910)/ Al. Tzigara-Samurcaș – București:
Paul Editions, 2023

3 vol.

ISBN general: 978-606-9703-94-6

ISBN vol. II: 978-630-6588-00-8

AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

MEMORII
II
(1910-1918)

Redactare: *Mihaela Enache*

Nicoleta Monoran

Tehnoredactare: *Paul Editions*

Coperta: *Lucian Enache*

Paul Editions

Piața Presei Libere, nr. 1, Casa Presei Libere, corp C3, Sector
1, București

www.pauleditions.ro

e-mail: pauleditions@gmail.com, office@pauleditions.ro,

vanzari@pauleditions.ro, nicoleta.petcu@pauleditions.ro,

mihaela.enache@pauleditions.ro

tel: 0730.660.427; 0731.884.583

Tipar: ARTPRINT

E-mail: office@artprint.ro

Paul Editions

CAPITOLUL 1

ARTA ȘI POLITICA ÎN 1910

Rezultatele despre evenimentele artistice din curentul anului au, în genere, o valoare cu totul trecătoare, fiind perimate în decursul vremii. Sunt însă fapte care merită să fie perpetuate pentru ilustrarea dezvoltării noastre, care la început, a suferit atâtea nesăbuite modificări. Dăm aci o parte din cele afirmate în 1910, iar partea finală referitoare la restaurarea monumentelor s-a trecut la capitolul special din 1908 asupra discuțiilor referitoare la monumentele noastre. „În artă ca și în mai toate celelalte domenii ale activității noastre, anul 1910 se caracterizează printr-o dezorientare desăvârșită a cercurilor conducătoare. Interese politice și abuzul de putere au călăuzit singure soarta artei românești. Efectele au fost neapărat fatale. Dându-le la lumină în toată goliciunea lor, sperăm să înlăturăm pe viitor repetarea unor asemenea abuzuri. Câteva exemple vor dovedi întemeierea acestor aserțiuni, oricât de paradoxale s-ar părea.“

Pentru o mai bună îndrumare a învățământului nostru artistic s-a stabilit în anii din urmă o reorganizare a Școalelor noastre de artă, Regulamentul cel nou, alcătuit de o comisie de specialiști și sancționat în 1908 a fost însă nesocotit de chiar acei care l-au promulgat. S-au făcut numiri de profesori care nu se prevăd în regulament, și fără a se respecta nici una din condițiunile prescrise, neavându-se în vedere decât plasarea unor partizani cu totul streini de specialitățile ce li s-au încredințat. Iar în programul cursurilor alcătuit din oficiu și fără a se ține seamă de propunerile profesorilor școlii, s-au introdus noțiunile cele mai potrivite cu cerințele unei școli de arte frumoase. În acest haos de **paragrafe** nu s-a omis însă amestecul politicii. Astfel, de pildă, profesorului de Estetică și istoria artelor i se cere ca, în cursul anului I, să vorbească elevilor, între altele, și despre: «partide politice, lupte politice; patimi și violența lor; însemnătatea lor decisivă». Înșirarea unor asemenea capitole, într-un curs de Estetică și istoria artelor a unei Școli de stat, s-ar putea lua drept glumă urâtă; publicarea lor în *Mon. Of.* din 30 oct 1909 și retipărirea lor la pag. 15 a broșurei reproducând programul oficial al școlii, ne conving că nu e vorba de eroare sau șagă. Capitolele aci înșirate reprezintă spiritul general de care au fost conduși preținșii reorganizatori ai

Școala de arte frumoase. Inutil să mai adaug, că restul programului nu conține decât nepriceputa copie a unor table de materii, din care s-au omis tocmai capitolele referitoare la manifestările artistice din țara noastră. Evident că reorganizarea aplicată de conducători care ignorează marile probleme artistice și nevoile reale ce se resimt la noi nu putea da decât rezultate îndoielnice. O îndrumare serioasă a întregului nostru învățământ artistic rămâne încă de încercat, revenindu-se mai întâi asupra măsurilor nechibzuite ce s-au luat în ultimul timp. Din partea unor conducători atât de nepregătiți pentru a prețui însemnătatea unei educații artistice a poporului, era fatal ca și Muzeele de artă să fie cu totul „desconsiderate“, după cum s-a arătat într-un capitol anterior la care s-a trecut pasajul referitor din această cronică.

CAPITOLUL 2

VON BYZANZ ZUR GOTHIK IN RUMÄNIEN

Diferitele publicații asupra artei din România n-au rămas fără răsunet în streinătate, astfel *Revue archéologique* de sub direcția lui G. Perrot și S. Reinach, membri ai Institutului din Paris, în nr. 2 din 1910, dă „aperçu général de l'art roumain, tel qu'il se dégage de ces publications intéressantes. A cet effet il ne sera pas inutile de résumer tout d'abord les idées si judicieuses que Mr. Al. Tzigara-Samurcaș a émises sur les monuments roumains. L'auteur s'élève contre l'enthousiasme excessif que certaines personnes professent pour l'art de leur pays. Ne va-t-on pas jusqu'à le déclarer comparable aux chefs-d'oeuvre de la Grèce et de l'Italie? Mr. Tz.-S. signale, au contraire, les influences étrangères subies par l'art roumain et remarque, qu'à dire vrai, il n'y a pas un style uniforme dans l'architecture des églises de Roumanie...“ Și după ce comentează, reproducând, argumentele date în *Arta în România* (p. 9-11) conchide: „Dans ces conditions, on ne peut pas parler d'un style «național» en architecture, mais d'un style, particulier à chaque prince. Il en est autrement de l'industrie domestique. Là, nous pouvons suivre une tradition ininterrompue. C'est dans la céramique, dans le travail du bois, dans les tissus admirables qu'il faut chercher les caractères propres de l'art roumain“. Revista franceză mai atrage atenția asupra: „l'étude intéressante sur les maisons fortifiées appelées: Cule“, p. 14-37.

Primind invitația Muzeului de artă și industrie din Viena, am

ținut în seara de 30 dec. 1910/12 ian. 1911 asupra aceleiași teme, o conferință, cu proiecțiuni, purtând titlul de mai sus. Mă voi mărgini a da extrase din dările de seamă trimise una de I. Grămadă, eroul bucovinean, căzut pe câmpul de onoare, în 1916, în *Viitorul*, din 14 ian. 1911; iar alta de studentul D. Marmeliuc, colegul meu de mai apoi la Universitatea din Cernăuți, în Voința națională, tot din 14 ian. 1911. A se vedea și V. Marcu, în *Junimea literară*, Cernăuți 1911. p. 52. Înainte de conferință ziarele vieneze au semnalat-o prin următorul aviz: „Ehrung eines rumänischen Gelehrten in Wien. Es freut uns, melden zu können, dass der such im Auslande... bekannte Professor der Kunstgeschichte und Direktor des ethnographischen Museums Herr Prof. Dr. Tzigara-Samurcasch seitens der Direktion des k. k. österr. Museums für Kunst und Industrie in Wien die ehrenvolle Einladung erhalten hat im Museum einen Vortrag zu halten. Herr Prof. A. Tz.-S. hat die Einladung angenommen und wird am 12 Januar 1911 im wiener Museum sprechen, der Titel seines Vortrages lautet: «Von Byzanz zur Gothik» (in Rumänien). Rumänien darf stolz sein, Gelehrte zu besitzen zu besitzen, die ihnen Wissenszweig und die deutsche Sprache derart beherrschen, dass sie in der Hauptstadt der Nachbarmonarchie einen Vortrag halten können. Der Vortrag wird durch Lichtbilder erläutert sein“. Din articolul lui Marmeliuc extragem: „În monotonia diferitelor teme, tratate de savanți și țixite de citații, felul de a preda, simplu dar limpede, al d-lui Tzigara-Samurcaș a fost o variație plăcută pentru acei, care cercetează conferințele publice, ce se țin în Viena. Meritul d-sale crește, dacă ne dăm seama că d-sa român, a știut să le vorbească nemților prin 2 ore liber și i-a succes să dea ideilor d-sale expresie desăvârșită într-o limbă curată germană.

După o introducere despre marea bogăție de monumente istorice ce se află pe teritoriul românesc, necunoscut de străini... deoarece aceștia nu citesc publicațiile noastre și nu vin să le vadă, face d-l Tz.-S. o privire retrospectivă istorică de la Întemeierea Principatelor până la ivirea celor dintâi monumente de artă pe pământ românesc. Arată apoi, cum domnitori români, ctitori ai atâtor biserici, negăsind în țară nici o tradiție artistică, au trebuit să creeze un stil propriu, acceptând în această privință înrăurirea vreunui curent, de la vecini. Astfel se introduce pe pământul românesc curentul bizantin și cel gotic, care după o dezvoltare anumită se contopesc în stilul românesc, dând dovadă despre puterea creatoare a neamului nostru. Ca exemple pentru înrăurirea curentului bizantin demonstrează d-sa prin scheopticon Curtea Domnească din Argeș care se găsește amplificată

la Târgoviște și Craiova - și ca cel mai de frunte reprezentant al stilului moldovenesc de pe atunci, care dovedește înrăurirea orientală cu adaose gotice în partea ornamentală, frumoasa biserică Trei Ierarhi de la Iași. Mare impresie a făcut asupra auditorului Curtea de Argeș, tipul stilului oriental venit prin Armenia și Georgia. Cu această ocazie povestește conferențiarul și frumoasa legendă a Meșterului Manole și arată multe asemănări în planul și ornamentica bisericii acesteia cu o biserică din Georgia.

După ilustrarea stilului românesc prin mănăstirea Horezu, clădită de meșteri români; după ce dovedește prin mai multe exemple că ambele curente se manifestează tot atât de bine și în artele decorative - aere, candelă, cruce ornate și că deodată cu nașterea stilului arhitectural românesc, ca și pictura - influențată mai înainte exclusiv de pictura din Muntele Athos - un caracter propriu cu pictorii români (Pârvu Mutu de la Filipești), sfârșește conferința cu cuvintele: Nu vă pot arăta toate frumusețile țării mele. De vreți să vedeți mai mult, vă invit în țara însoțită, în patria mea, în România. Conferința d-lui Tzi.-S. la care a participat, pe lângă colonia și studențimea română, un public ales străin în frunte cu prorectorul universității, d-l H. Svoboda, episcopul Marschall, directorii de muzee d-nii Dreger și Folxetic, prof. univ. Neuvirth ș.a., a fost viu aplaudată. A doua zi d-l Tzi.-S. a luat parte la revelionul societății «România Jună» la care s-a reprezentat «Serata etnografică» a lui Tiberiu Brediceanu cu frumoasele ei doine populare și jocuri naționale“.

Din articolul lui Grămadă, tratând același subiect, redau numai încheierea: „D-l Tzigara-Samurças a vorbit într-o perfectă nemțească cu accent berlinez spre marea uimire a vienezilor. Interesant e că arătând cu schioptictonul mai multe clădiri de artă din România, a trecut prin publicul adunat un fior de admirație și uimire văzând Curtea de Argeș și Horezul.

Câteva zile înainte de ținerea conferinței, a vorbit la seminar profesorul univ. Bormann, cunoscutul arheolog și membru de onoare al Academiei Române, despre conferința d-lui Tz.- atrăgând atenția studenților asupra ei, și îndemnându-i să meargă la dânsa. Și profesorii de la Academia de Bele-Arte s-au întreținut, ulterior, cu studenții și artiștii români asupra acestei conferințe, laudând expunerea clară, metodică și plină de înțelegere pentru frumos a conferențiarului.“ În această plăcută și înviorătoare atmosferă a cercului „României June“ cu atâtea amintiri de la Eminescu, am încheiat anul 1910, început cu atâtea amărăciune prin prigoana oficială împotriva-mi.

CAPITOLUL 3

CASA ROMÂNEASCĂ LA EXPOZIȚIA DIN ROMA

După anul înfrângerilor îndurerate, am intrat în acel al realizărilor, începând cu numirea mea ca comisar la expoziția din Roma și cu inaugurarea cursului de Istoria artei la Universitate. D-abia întors de la conferința din Viena, am fost chemat la Ministerul de Externe spre a mi se face cunoscut că noul guvern conservator, contrar celui liberal, demisionat la 28 dec. 1910, acceptase, în principiu, invitația de a participa la expoziția din Roma. Încă din nov. 1909 E. di Beccaria, ministrul Italiei în România, vizitase Muzeul de la Șosea în vederea participării noastre la expoziția din Roma, fără a obține asentimentul guvernului¹. Expoziția era menită să serbeze a cincizecea aniversare a datei memorabile, în care primul parlament italian proclamase pe Victor Emmanuel al II-lea rege al Italiei, cu Roma drept capitală. Deschiderea expoziției fiind fixată la 27 martie 1911 - în memoria aceleiași zile a anului 1861, când Cavour hotărî ca Roma să fie capitala regatului - nu rămânea decât prea scurtă vreme pentru organizarea participării noastre. Din inițiativa președintelui Consiliului de Miniștri, P. P. Carp, ministrul de Externe Maiorescu mă însărcină deci să plec imediat la Roma spre a vedea ce se mai putea obține și în caz favorabil a lua îndată măsurile cuvenite.

Guvernul italian și președintele expoziției, contele di San Martino, au primit cu vădită bucurie știrea participării oficiale a României, cu care poporul italian se simțea atât de intim legat prin chiar obârșia sa și a sentimentelor de neclintită prietenie dintre cele două popoare.

Înainte ca guvernul conservator să fi decis participarea României la Expoziția din Roma, doamna Elena Bacaloglu, trăind la Roma, a oferit serviciile sale Comitetului Expoziției, care mulțumit a avea o cât de mică participare din partea noastră, a încuviințat ca cu speze italiene, să se aducă unele obiecte. Prin noua participare oficială a guvernului român, zisa doamnă a fost înștiințată ca să renunțe la colaborarea sa, pe care, însă, d-sa ținea să o mențină totuși, deși și

¹ Vezi *Conv. Lit.* 1911. p. 814-826 și broșura 8. Buc. Göbl. 29 pp., 1911. unde dau istoricul Expoziției și vederile pavilionului și a principalelor obiecte expuse. Darea de seamă asupra broșurii e în *Seara* din 9 iulie 1911.

de la București i s-a dat același răspuns ca și de la Roma. În ciuda hotărârilor oficiale, prin tot felul de insistențe lăturalnice, Elena Bacaloglu a căutat, însă în zadar, să se impună Comitetului italian și celui român. Cum era judecată în Italia ne arată marele cotidian *Giornale d'Italia* din 26 sept. 1912: „Ma dove la comicità raggiunge un forza irresistibile à nella prosa della signora Elena Bacaloglu, la quale ammette che i suoi concitadini hanno torto, ma invoca il nostro buon cuore perche non ci disamoriamo della sorella rumena. Questa signora E. Bacaloglu appartien anche lei a quella schiera di litteratoidi rumene che da qualche tempo in qua ha invaso i giornali quotidiani e le riviste minori d'Europa“. Un alt intrus, un domn zis Severin, dovedit a fi fost elevul meu Talpoșin, se și intitulase pe cărți de vizită ca reprezentant al României, acționând tot cu fonduri cerșite de la italieni! Dar cu toată bunăvoința italienilor, nu ni se mai puteau oferi locuri satisfăcătoare, toate fiind de mult ocupate. La Vigna Cartoni, însuși președintele secțiunii artistice, Ettore Ferrari, autorul statuii lui Ovidiu de la Constanța - ne-a arătat că nu mai avea nici o sală disponibilă pentru pictura noastră. În secția etnografică de la Piazza d'Armi de asemenea nu mai era loc liber. În a treia secțiune de la Castel San Angelo rezervată artei retrospective, colonelul Brogatti și prof. Hermanin, președinții secțiunii neputându-ne da decât două săli mici și puțin luminoase, ce am refuzat, am obținut favoarea, cu totul specială și unică să construim un pavilion deosebit, pe bastionul St. Paolo, alături de monumentul în memoria istoriei de la Castelfidardo. În așteptarea aprobării definitive de la București, am și rugat pe arhitectul Giulio Magni, care a lucrat și în București, să alcătuiască un plan luând ca model casa lui Mogoș din Muzeul de la Șosea pe care o cunoștea. Între timp, sosind reproducerile în gips după monumentul de la Adamklissi, pentru care din vreme se rezervase locul convenit în vastele Terme ale lui Dioclețian, am procedat la montarea lor. În dimineața zilei de 21 febr., pe când supravegheam așezarea mulajelor, regele Italiei, însoțit de prof. Lanciani, vizitând secțiunea se opri în fața „importantei și splendidei participări a României“, exprimând speranța că „din toate reproducerile reunite în Terme, se va putea alcătui în viitor un mare Muzeu al Imperiului Roman“. Fără a aștepta vreo aprobare, mi-am permis a asigura că guvernul român va fi fericit să dăruiască viitorului muzeu piesele expuse. Prea prudentul nostru ministru la Roma, C. Nanu, nevoind să ia răspunderea unei asemenea promisiuni, fără avizul prealabil din București, refuză să comunice pe calea diplomatică știrea ministerului nostru de Externe. Luându-mi singur răspunderea, am primit

aprobarea deplină a ministrului Maiorescu, iar din Roma, ministrul San Giuliano răspunde că guvernul italian, mulțumind pentru acest dar „prețuiește îndeosebi sentimentele ce l-au inspirat, obiectele fiind păstrate ca o mărturie a amicitiei cordiale și a simpatiei ce unește cele două popoare latine“. Profesorul Lanciani grăbindu-se să afișeze ostentativ acest „dono della nazione rumena“, unghiuri, care expuneau alături de noi mulajele romane din Panonia nu se lăsă mai prejos, imitând exemplul nostru. Muzeul dorit de rege fu construit, spre marea mulțumire a tuturor, „y compris“ ministrul Nanu.

După o scurtă ședere la București, unde măsurile provizorii ca și proiectul de buget de 60 000 lei fiindu-mi aprobat, lucrările începură și prin echipe de zi și de noapte, am reușit a fi gata împreună cu ceilalți reprezentanți.

Aflându-se pe înălțimea bastionului mijlociu al Castelului, la întretărirea aleilor legând cele două palate ale Congreselor, casa românească domină, steagurile naționale văzându-se chiar de pe țărmul opus al Tibrului.

Planul clădirii e acel al casei lui Antonie Mogoș, din Muzeu, pe o suprafață mult mai mare, compusă din două încăperi, pe prispă fiind expus bustul Împăratului Traian, ca simbol al originii romane a poporului nostru, iar în fața lui, regele Carol I, reprezentat prin macheta redusă a monumentului redutei de la Calafat. În prima sală sunt 18 pânze ale lui Grigorescu, între care și portretul Carmen Sylvei, „în acea atmosferă de pace și de reculegere a colțisorului ei de rai, împodobind cu chipuri sfinte o carte bisericească“. Vitrinele reprezintă costume ale românilor din regat și alte regiuni locuite de ei. (În urma persistentelor plângeri ale legațiunii ungare din Roma, etichetele cu „români din Ungaria“ au fost înlocuite, lăsând însă „frumoasele costume ale ardelenilor noștri“. Sala a doua este consacrată artei bisericești, în mijloc dominând portretul regelui, de Mirea, încadrat de șase drapele ale regimentelor ce au luat parte la Războiul Independenței, acvilele drapelului purtând legenda: „Honor et Patria“ amintesc și prin aceasta originea comună a limbii celor două popoare. Din odoarele bisericești s-au ales cele dovedind influențele italiene în arta noastră, cum de pildă: chivotul de argint aurit și cu smalțuri al lui Șerban Cantacuzino din 1685; un aghiasmatar, mai multe discuri și potire, engolpioane și cățui, toate dovedind influența italiană directă sau venită prin Raguză; s-au mai expus epitafiile brodate în fir aurit de la Mircea cel Bătrân, din 1396 și altele ale lui Ștefan cel Mare din 1506, portrete, patrafire și candelă de argint, toate din influența italo-dalmată, punând în evidență,

LIBRIS | We know books

pentru întâia dată, bogăția vechii noastre arte bisericești, încă necunoscută peste hotare. Partea superioară a sălii este împodobită cu o frescă reprezentând principalele monumente religioase din țară, inclusiv, bineînțeles, și cerdacele de la M-rea Horezu cu ale lor splendide colonade de influență dalmato-italiană. Criteriul ce a prezidat la alcătuirea secției românești a fost că pe când celelalte state au învederat relațiilor lor cu Italia prin documente scrise sau prin operele unor individualități - Germania prin influența Italiei asupra lui Goethe, Danemarca prin personalitatea lui Thorwadsen și Loega - noi am pus în evidență legăturile de înrudire ce unesc pe țărmlul român de la Dunăre cu contadinul de pe malurile Tibrului: prin specimene ale artei țărănești și a celei bisericești, consfințite prin inscripțiile și reliefele romane presărate peste tot pământul românesc, am reușit să întărim aceste ancestrale legături pentru vizitatorii casei ridicată în preajma Castelului Sant Angelo.

Cerându-se de Comitetul Expoziției să trimitem și tezaurul de la Pietroasa, dar neluând răspunderea transportului și a expunerii am trimis o copie fidelă, în mărimea originalelor, singura amintire ce ne-a mai rămas azi a originalului în aur, trimis spre siguranță, la Moscova în 1916, de către specialiști de la Iași. La 6 mai, în prezența regelui și reginei pavilionul românesc, deși început cu câteva luni în urma celorlalte, a putut fi totuși inaugurat împreună cu celelalte „Mercè l'energia del Commissario“ după cum relatează ziarele locale. Despre succesul casei românești au vorbit pe larg toate ziarele italiene, părerea generală fiind rezumată prin următoarea formulă a celui mai răspândit ziar din Roma: „In fondo, non e una mostra di recenti contatti romano-rumeni, ma e una pagina, anzi un volume di quella storia che da tanti secoli tiene congiunti i fratelli ai fratelli, i coloni alla madre patria“. De altfel, ziarele italiene au semnalat și caracterul politic al Expoziției: „La mostra rumena ha un taciuto si, ma evidente e simpatico carattere politico. Vi sono espositi i costumi regionali della provincia annessa all'Austria“.

Din numeroasele dări de seamă ale presei din București, voi cita numai următoarele pasagii din articolul semnat „Mihalache“, în *Acțiunea* din 7 iulie 1911: „Expoziția de la Castel Sant Angelo mi-a întrecut așteptările. Iată o dată România bine reprezentată! Pavilionul e casă de țară, românească, cu porțile de lemn tradiționale, cu intrarea aceea «bucuroasă la oaspeți», cu albul pereților, cu lumină multă, casă deschisă, veselă, cum e românul când îi sunt boii acasă! Înăuntru, costume naționale, covoare naționale, steaguri ciuruite de gloanțe în războiul din 1877; tablouri de Grigorescu, al cărui cer

frumos, ai cărui boi blânzi și cumiști, al cărui roz intens completează așa de bine casa țărănească! Apoi un portret în mărime naturală al regelui, de Mirea, și pe urmă o colecție din tezaurele de artă de la Muzeul din București, etc“.

Regele s-a mai interesat de expoziție și în audiența ce mi-a acordat la 2/15 mai, la Quirinalul cel de o austeră simplitate, am prezentat M. S. cartea lui Vlahuță asupra lui Grigorescu pe care îl admirase, și-a amintit de vizita sa la București, ca prinț moștenitor, aducând laude suveranilor noștri. Ca pasionat numismat și președinte al de el înființatul „Corpus nummorum“, regele m-a întrebat dacă se vor mai emite bănuți de aramă, care dispar așa de repede deoarece sunt cumpărați de Italia, pentru buna calitate a metalului servind la batera medaliilor italiene. După banchetul ce, obligatoriu, fiecare comisar trebuie să-l dea colegilor și șefilor secțiunilor italiene, am plecat în călătorie de studiu în sudul Italiei cu opriri mai lungi la Napoli, locul de naștere al soției mele, și împrejurimi, Palermo, Monreale etc. La Palermo, cu ale sale splendide urme bizantine, am locuit la „Villa Regală“, un hotel particular în mijlocul unui splendid parc în care dimineața erai trezit de cântecul privighetorilor; pensiunea era condusă de faimosul Raguza, menționat și de Guy de Maupassant pentru amabilitatea lui și mâncările siciliene al căror secret el îl deținea. Peregrinările în campaniile Siciliei cu al ei îmbătător parfum de portocali și de lămâi și ale sale monumente eline și bizantine, unele golașe, dar cele mai multe năpădite de flori. Totul este deosebit de captivant, de la unele coloane izolate, testimoniile ale splendorilor de mult trecute, până la minunatele tetradrahme syracuzene din al IV-lea și al V-lea secol, care în format așa mărunț și în argintul comun ne dau dovadă că și în traficul monetar al vulgului, arta - o supremă artă - domina în viața de toate zilele. Binecuvântata bucată de pământ ruptă din vârful ghetei italiene, spre a-și păstra, prin mărețea ei izolare, bogata individualitate, încântătoare până și în folclorul de azi.

Încheindu-se misiunea mea la Roma, am prezentat ministrului Afacerilor străine un raport la care prin adresa nr. 25 581, 2 mai 1913, a Direcției afacerilor politice și continciosului, mi se răspunde: „Asupra referatului dv. Înregistrat la nr. 18 094/2 august trecut, privitor la încheierea lucrărilor expoziției din Roma, mă grăbesc a vă exprima mulțumiri pentru modul cum v-ați îndeplinit misiunea de reprezentant al României.

Am apreciat serviciile aduse de dv. cu acest prilej, atât pentru organizarea expoziției în timpul scurt de care ați dispus, cât și pentru

gestiunea financiară care lasă, din fondul prevăzut pentru cheltuieli, un excedent de peste 2 000 lei. Primiți, vă rog, domnule delegat, asigurarea distinsei mele considerațiuni.

Ministru (ss) T. Maiorescu“.

CAPITOLUL 4

MOMELI FRANCMASONICE

Căpitanul Moroiu (Grigore?) marele maestru al francmasoneriei române murind în 1910, loja din Italia, a cărei afiliată era România, a trimis la București, pe inginerul Carlo Berlenda, din Roma (Piazza Esquilino 12. I), spre a se informa asupra diferiților candidați ce se arătaseră doritori de a ocupa locul rămas vacant. Delegatul roman se adresă în primul rând confratelui său Eugen Porn, intrat în loja italiană din vremea studiilor sale la Universitatea din Pisa: iar profesorul Porn, la rândul său, mă rugă să-l ajut, introducând pe trimisul italian în unele cercuri înalte ale societății bucureștene, fără însă a mă fi lămurit precis asupra scopurilor streinului. Ușor mi-a fost ca în afară de cercul prietenilor mei, să reușesc a procura lui Berlenda o invitație la dejun la Marghiloman, de la care italianul a plecat foarte încântat de cunoștințele alese ce i-a fost dat să facă. Și mai profundă impresie îi produse ceaiul luat la Conu Petrache Carp, care-l uimi prin atitudinea sa francă și prin opiniile sale originale, dar bine fondate asupra politicii în genere.

Ca secretar particular al Carmen Sylvei, am putut obține favoarea ca inginerul să fie primit la un ceai muzical la Palat, unde regina l-a încântat prin armonioasa vorbire italiană, și a cunoștințelor sale despre Italia. Prin vizitele făcute cu Porn prin cercurile bancare și gazetărești, italianul plecă cu o imagine cât mai completă despre oamenii și opiniile curente din țară, iar eu încântat de a fi scăpat de un oaspete adesea destul de indiscret în informarea sa asupra moralității unora dintre cunoștințele făcute. Prin mulțumirile primite din Roma, de la Berlenda, credeam acest episod închis definitiv. Mare mi-a fost mirarea când, sosind la Roma în ian. 1911, fui imediat întâmpinat de italianul meu care mă prezentă de îndată artistului senator Ettore Ferrari, autorul statuii lui Ovidiu din Constanța. Ferrari era și președintele secțiunii de artă, cu care aveam să tratez, în calitate de comisar al României, asupra locului ce mi se mai putea pune la dispoziție, deși, după cum am arătat, ne prezentam mult după

celelalte state participante. Amabilitățile insolite și insistente ale acestor doi avură în curând explicația lor: fiind invitat la Ferrari acasă, acesta mă primi solemn, având pe cap un fel de tichie roșie bordată bogat cu fireturi, lămurindu-mă că eram primit de marele maestru al Logei francmasonice a Marelui Orient, de care depindea și Loja din România. Surprins de aceste neașteptate destăinuiri, Ferrari adăugă „prin Berlenda și alte confirmări era bine informat asupra mea și, după matură chibzuială, hotărâse să mă investească ca maestru al Lojei bucureștene“. „Dar, răspunsei, n-am fost și nu sunt din Lojă, și deci n-aș putea ocupa asemenea onoare“. „Nu te îngriji de aceasta. În timpul cât vei sta la Roma, în calitate de comisar al Expoziției, vei fi trecut, aci, prin toate gradele, ajungând șef la București“. „Dar cei mai vechi în cadre se vor revolta și o campanie prin presă va fi dusă contra mea“. „N-ai nici o teamă: cea mai mare parte din presă, tot Sărindarul e cu noi, și celelalte ziare, din spirit de solidaritate, nu se vor opune“. „Sunt cu totul copleșit de atâta bunăvoință, dar rog a mi se permite să mă consult și cu soția mea“. „Nu e nevoie: asociația noastră e bazată pe tăcere și discreție; femeile nu trebuie puse la curent cu măsurile noastre, deoarece nu pot fi discrete și păstra secretul“. Și apoi urmă o lungă dizertație asupra asociației, care urmărește binele omenirii, având ca ideal perfecțiunea omului și ca scop fraternizarea oamenilor prin aceeași gândire. Membrii ei sunt selecționați și se introduc în doctrină prin inițiere.

La încercatele mele întreruperi, dacă asemenea nobile planuri au nevoie de atâta mister, nu mi s-a răspuns decât evaziv. Urma ca a doua zi să fiu introdus în loja lor din vechiul Palazzo Altieri. Localul e foarte impresionant: într-o sală imensă, zidurile garnisite cu picturi și covoare în ale căror modele țesute nu lipseau insignele asociației; strane de lemn comode erau de jur împrejurul încăperii, iar pe o estradă, un fel de catedră pentru câțiva vorbitori, cu jelturi și mai impozante. Singurul lucru straniu erau niște ciolane (oase de om?) și un craniu orânduie pe o masă din fața estradei. „Într-o asemenea sală, probabil mai mică, vei prezida și d-ta la București, întorcându-te ca maestru“. La înnoitele mele ezitări, începu marele maestru Ferrari să-mi înșire numeroasele avantaje ce ar decurge din noua mea situație; membru în numeroasele consilii de administrație ale principalelor bănci, care mai toate făceau parte din confrerie prin directorii lor; călătorii în străinătate, în contul funcției; etc... La întrebarea obligațiunilor ce-mi asumam, în schimbul atâtor avantaje, mi s-a răspuns că va urma numai să mă conform, fără ezitare, instrucțiunilor ce mi se vor da de la centru și de a căror împlinire

eram responsabil. Condiție ce se potriveau așa de greu cu caracterul de independență pe care-l manifestasem până aci! Mi s-a mai pus în vedere că, prin niște semne convenționale ale salutului, frații se recunoșteau între ei și că în orice localitate aș fi putut fi primit și chiar găzduit de către cei din asociație. Răspunsul meu, că în acest caz ca director de Muzeu și de Bibliotecă, mă bucuram de aceleași avantaje din partea colegilor respectivi și fără a fi trecut printre francmasoni, a displăcut, fiind considerat ca o persiflare a marilor binefaceri procurate de Lojă. Insistențele fură oprite din partea celui ce părea ofensat de comparația ce riscasem.

Inginerul Berlenda trimis să ia ultimul meu răspuns, convingându-se de renunțarea definitivă la onoarea ce mi se propunea, întâlnirea cu marele maestru Ferrari nu mai avea loc, iar la banchetul ce am dat, conform uzului, în calitate de comisar al României, el refuză să ia parte printr-o convențională, dar rece comunicare scrisă. Așa am scăpat, întâia dată, de a fi francmason. În țară, tentații de același fel n-au lipsit: generalul Pangrati, fratele rectorului, apoi, bravul și plăcutul prieten Sever Pliniceanu au mai încercat, fără a reuși. Însă, scăpat de toate aceste ispite, am căzut totuși într-o cursă trecătoare. Mai mulți prieteni cunoscându-mi vinurile, m-au invitat să le dau în vânzare la noul depozit a Hanului Ancuței, cu restaurant în oraș și pivnițele în str. Izvor. Spre marea mea surprindere am aflat, în urmă, că acestea nu erau decât camuflarea Lojei masonice de la Hanul Ancuței și în revista „Sfarmă Piatră” din 13 febr. 1936, p. 11, m-am văzut trecut între „mădularii” Lojei, având ca „mare vornic” pe Mihail Sadoveanu. Am răspuns imediat revistei, care în nr. din 27 febr. inseră: „Dacă scrisoarea de mare atitudine morală pe care d-l Al. Tz.-S. ne-a trimis-o la 14 febr. și pe care am publicat-o în numărul trecut al revistei noastre, azi distinsul colaborator al ziarului *Universul*, d-l T. Pisani, îl turtește pur și simplu pe vornicul de la Hanul Ancuței”.

Și astfel numai am scăpat definitiv de aceste momeli, rămânând cu totul strein de francmasonerie și de orice altă asociație ocultă, păstrându-mi libertatea nestânjenită de acțiune. Am aflat însă cât de numeroși sunt membrii asociației, cât de meschine sunt principiile și procedeele lor lămurindu-mi-se totodată, că numai prin asemenea mijloace apar, așa de des, indivizi în situații pentru care nu aveau altă chemare sau pregătire decât de a fi membru supus al hrubei oculte zisă pompos Francmasonerie, așa de diferită de acea „des francs maçons” din evul mediu care păstrau secretul bolților ogivale. De avantajele masoneriei nu m-am înfruptat niciodată, ba din contră,

am întâmpinat opoziția lor în diferite ocazii. Între altele, în alegerile de la Academie, unde câțiva mari mahări aveau cuvântul. Cu toate acestea nu regret a nu fi făcut parte din asemenea hrubă.

CAPITOLUL 5

ÎN SLUJBA DINASTIEI

Întors din Roma, am reluat șirul numeroaselor obligații din țară. La Castelul Peleş audiențele se succedau tot mai dese, adăugându-se și cele cu arhitectul Gottereau, însărcinat de rege cu mărirea Fundației sale universitare, după ce reușisem să încheiem la 26 mai 1911 actul de cumpărare a terenului Peucescu, atât de mult disputat. A se vedea capitolul: „Nevoia mării Fundației, după zece ani de funcționare” din lucrarea subsemnatului, *Fundația universitară Carol I*, Buc. 1933. pag. 15, precum și cele adaose în vol. II, încă inedite.

Am arătat că modelul băncilor din Berlin, cu modificările aduse la ale Fundației pe care v. Harmick, Directorul Bibliotecii din Berlin le-a aprobat ca mai practice ca ale sale, cu ocazia vizitării Fundației în 1917. Regele care urmărea de aproape clădirile numeroase de la Sinaia, precum și dese prefaceri ale acestora având pasiunea unor asemenea lucrări - de aceea și recunoscut ca „le Roi bâtisseur”, de academicianul Bordeaux - ținea să ia parte la toate propunerile de mărirea Fundației făcute de arhitectul francez, pe care-l secondam din punct de vedere al nevoilor speciale ale instituției. Pentru a fi cât mai bine informat asupra organizării bibliotecii, din îndemnul suveranului am vizitat clădirea aproape terminată a măreței Königliche Bibliothek din Berlin, prezentând la întoarcere publicații cu planurile respective ale noii clădiri inaugurată cu un an înaintea Fundației.

Cu prilejul călătoriei în Germania, Carmen Sylva ținea să caut un editor pentru voluminoasa culegere de gândiri, scrise în franțuzește, în colaborare cu d-na Ecaterina Esarcu, născută Kostaki-Epureanu, sub influențele spiritiste ale acesteia². Suveranul dezaproband, în genere, asemenea produceri, mă aviză să reduc pe cât posibil culegerea, amânându-i publicarea. La comunicarea mea din München asupra greutății de a găsi un editor german pentru opera franceză - cu numeroase reveniri ale aceluiași gânduri - regina îmi răspunde prin următoarea scrisoare din sept. 1911, căutând să

² Traduse de subsemnatul și publicate la Socec, cu ilustrații după Grigorescu.